

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

На пошану професора, ректора Руслана
Постоловського

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 21

Рівне – 2011

УДК 94+94 (477)
ББК 63.3(0)
А-437

Рецензенти:

Віднянський Степан – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України
Макар Юрій – професор, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і
техніки України, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилок Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог)

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-
Подільський)

Стокосос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ)

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск
21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

УДК 94+94(477)
ББК 63.3(0)

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та
всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного
університету, протокол № 11 від 24 червня 2011 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки
авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 978-617-601-015-9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2011

8. Сислюк Я. Проблема капеланства в Збройних Силах України: дискусії і перспективи вирішення / Я. Сислюк, В. Дубик // Історія релігій в Україні кн. II. – С. 461.
9. Статут Всеукраїнської громадської організації «Об'єднання християн-військовослужбовців України»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://oxby.kiev.ua/ STATOXV](http://oxby.kiev.ua/STATOXV). НТМ
10. Третя доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні». Дотримання прав людини у Збройних Силах України та інших військових формуваннях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.kiev.ua/Dop_3/d3_zm.htm.
11. У Мадриді відбулась ХХІ Міжнародна конференція військових капеланів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kapelanstvo.org.ua/news/178>.

УДК 39(=161.2)

Р.Л.Соїчук

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ

У статті проаналізовано сутність феномена українського менталітету, розкрито властиві йому ознаки та історичні чинники, що вплинули на особливості його формування.

Ключові слова: менталітет, ментальний, дух нації, козацька верства, інтелігенція, український народ, нація.

В статье проанализированы сущность феномена украинского менталитета, раскрыты свойственные ему признаки и исторические факторы, повлиявшие на особенности его формирования.

Ключевые слова: менталитет, ментальный, дух нации, казацкий слой, интеллигенция, украинский народ, нация.

In the article is analyzed the essence of the phenomenon of Ukrainian mentality, reveals it's inherent characteristics and historical factors that influenced on the characteristics of its formation.

Keywords: mentality, mental, spirit of the nation, Cossack stratum, the intelligentsia, the Ukrainian people, nation.

Перевірений поколіннями історичний досвід спрямовує народ на те, що необхідно використовувати, розвивати, а іноді й запозичувати в інших народностей, а чого потрібно уникати; як вижити, розвинути та самоствердитись серед людства, усе це проявляється в практичній поведінці, а саме в менталітеті.

Менталітет народу як специфічний спосіб сприйняття та усвідомлення власного внутрішнього стану та зовнішніх чинників виробляється під впливом історичних, культурних, геополітичних, природокліматичних факторів. Ментальність українського народу формувалася впродовж віків у складних історичних умовах, а саме: довготривале бездержавне існування, роз'єднаність українського народу та соціально-економічний, культурно-історичний, політичний вплив інших держав – імперій, а також геополітичне розташування України на перехресті Заходу і Сходу зумовили унікальне поєднання у світогляді українського народу.

Вивчення проблеми феномена українського менталітету дає змогу проаналізувати психічний склад особистості в історичному, соціальному, філософському, політичному та етнічному контекстах, що у свою чергу дає можливість дослідити, пояснити та зрозуміти практичну поведінку народу, історичних відомих постатей, визначити їх роль та іноді суперечливість вчинків у певні історичні періоди.

Поняття «ментальність», «менталітет» було введено в обіг американським філософом Р. Емерсоном у 40-50-х роках XIX ст. та мало містичний відтінок. Проте активно розпочало використовуватися лише у 20-х роках XX ст. у Франції завдяки представникам історико-психологічного та культурно-антропологічного напрямів.

Філософія української національної ідеї відображала специфіку життєвого світу українців та їх культуру як чинники формування особливостей українського національного характеру, ще починаючи з діяльності Кирило-Мефодіївського братства. Взаємозв'язок українського національного характеру з розвитком української національної ідеї досліджували найвідоміші вітчизняні діячі – В. Антонович, М. Драгоманов, О. Потебня, І. Франко, М. Грушевський та інші. У філософських працях Г. Гетало, О. Красовської, А Шведової та інших проаналізовано сутність поняття ментальності нації, психолого-педагогічний аналіз феномена української ментальності та генези його розвитку й використання у процесі формування особистості дослідили Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та інші. Сформованість української ментальності на конструктивних духовно-творчих джерелах, на силі гуманізму, життєлюбства та відображення самої структури

ментальності у дослідженнях О. Вишневського, П. Кононенко, М. Пірен та інших.

Постає потреба вивчення народних особливостей, а саме національних закономірностей та їх функціонування. На думку О.О.Потебні, «на народ можна дивитися як на людське неподільне, що йде особливим шляхом розвитку й потребує доповнення з боку вищої духовної одиниці, людства» [9, 34].

Душа людства є неосяжною... незбагненою... І не можна протиставляти загальнолюдські й національні цінності. Національні цінності є тією збереженою часткою загальнолюдських цінностей, вони наповнюють і перетворюють буття людини у безкінечний вимір. Видатний філософ М.О.Бердяєв досить вдало сказав про загальнолюдську цінність: «Людина входить у людство через національну індивідуальність як національна людина, а не абстрактна, як росіянин, француз, німець або англієць. Національна людина – більша, а не менша, ніж просто людина, в ній родові риси людини взагалі й ще є риси індивідуально-національні... Мрія про людину й людство, абстрагованих від усього національного, є прагнення до погашення цілого світу цінностей і багатств» [1, 85].

У сучасній народознавчій науці теорія менталітету перебуває досі у процесі становлення. Звертає на себе увагу те, що термін «менталітет» має велику якісну розбіжність у колі науковців. Так, наприклад, І.З.Цехмістро зазначає, що всій природі притаманні властивості ментальності, або ідеальності та що ми маємо бути вдячними квантовій фізиці, котра «внесла вражаючий елемент духовності у сучасну картину світу» [5, 112].

Кожен народ має свою духовно-культурну ауру, яка значно впливає на самосвідомість та характер життєдіяльності значної більшості певної соціальної групи, це надає можливість стверджувати, що така «аура» існувала і в історичному минулому народу і мала значний вплив на його розвиток.

Ураховуючи саме цю обставину, створюються умови для більш глибокого розуміння мотивів і дій наших пращурів, пояснення змісту історичних подій.

Дух нації, або національний менталітет, виникає внаслідок злиття ества соціального з тілом Природи. Національна ментальність являє собою діяльнісний феномен, змістовно втілюється в характерні особливості світосприйняття; моральні вимоги і типи характеру; форми взаємин; ставлення до праці тощо.

Кожна ментальність є неповторною цінністю для перетворення етногенезу на процес. Це дух нації, що проявляється в несвідомих і зовнішніх виявах виробничих зв'язків, котрі існують у традиціях, звичаях та видозмінюються під впливом цивілізації.

Окрім духу, нація має ще душу. Дієва матерія душі, емоцій – почуттів, це своєрідне тріпотіння аури безсмертя нації. Це іманентне втілення краси і піднесення. «Не підлягає сумнівові, що проблема безсмертя, – пише М.М.Бахтін, – стосується саме душі, а не духу, того індивідуального й ціннісного цілого внутрішнього життя, що плине в часі, яке переживається нами в іншому... душі, яка лежить в одній ціннісній площині із зовнішнім тілом іншого й яка невіддільна від нього у мить смерті й безсмертя» [5, 122].

Микола Бердяєв зазначав: «Ніщо не можна любити, крім вічності, й не можна любити ніякою любов'ю, крім вічної любові. Якщо немає вічності, то нічого немає. Мить повноцінна лише тоді, коли вона прилучена до вічності, якщо вона є вихід з часу [2, 32].

Говорячи про менталітет українського народу, варто в першу чергу визначитися щодо змісту самого поняття «менталітет». На думку А.Я.Гуревича, введення терміну «ментальність в історичне дослідження має важливе наукове значення і передбачає вивчення такого шару людської свідомості, який не прорефлектований, не усвідомлений повністю, прихований від самих його носіїв, відкриває нові перспективи» [10, 116].

Варто зазначити, що існують різні види ментальності (ментальність доби, ментальність регіонів, етнічна ментальність тощо), при цьому визначальними першопричинами є географічні й кліматичні умови та особливості виробничої діяльності. І в залежності від того, як саме увібрали в себе людські угруповання Дух довкілля, природи, так цей Дух проявляється в спільності крізь її менталітет.

Герман Гессе писав: «У культури, або у духу, або у душі є своя власна історія, яка перебігає поряд з так званою світовою, тобто поряд з невсущаючими болями за матеріальну владу, як друга, тасмна, безкровна та священна історія» [5, 151]. Саме такою є історія українського народу, його історичний менталітет, який характеризується мінливістю, змінюваністю, рухливістю. Це у свою чергу спричиняло метаморфози його ментальності.

Закодована на рівні підсвідомості, зафіксована в традиціях, звичаях та мові інформація крізь віки зберігає особливі риси

українського національного характеру: гармонію, вираженість, працьовитість, миролюбність, лірику, гумор, індивідуалізм і хазяйновитість, справедливість.

Науковець О.В.Киричук виділяє такі системоутворювальні ознаки, властиві ментальності українського народу:

1. Емоційність, чуттєвість переважає над волею та інтелектом.

2. Анархічний індивідуалізм проявляється у прагненні до свободи, без належного стремління до державності; нестача дисциплінованості та організованості.

3. Сентиментальність, чутливість, обрядовість.

4. Зосередженість на проблемах внутрішнього особистісно-індивідуального світу [6, 245].

В українській загальній енциклопедії зазначається, що ментальний (лат.) – те, що в думках, внутрішній, духовний. З'ясовуючи сутність українського менталітету, потрібно проаналізувати помисли та ідеали українського народу, його світогляд, індивідуально-національні риси характеру й життєдіяльності, основи та своєрідність духовності. «Загальнолюдські морально-духовні цінності – це набуті попередніми поколіннями незалежно від расової, національної чи релігійної приналежності морально-духовні надбання, які визначають основу поведінки і життєдіяльності окремої людини або певних спільнот» [6, 239].

Ментальність від лат. *mentalis* – розумовий; *mens, mentis* – розум, думка, інтелект. Під поняттям менталітет розуміють світосприймання, світогляд, національний характер, бачення світу, вдачу. Для кожної нації характерні специфічні ознаки ментальності, на основі яких з урахуванням загальнолюдських і національних цінностей відрізняють представників однієї нації від іншої. Соціальне та генетичне успадкування, процес виховного впливу в певному національному середовищі, винятковий феномен духовності певного етносу, своєрідний духовний код – це ментальність нації. Варто відзначити, що кожна нація має власні неповторні прояви менталітету. І навіть у часи геноциду чи мовної деградації духовний код нації зберігається, що і проявляється у ментальності.

Отож, різні погляди стосовно того, що таке менталітет, об'єднує думка про те, що менталітет — це еволюційно та історично сформована структура, яка визначає сукупність почуттів, думок,

поведінки, що формує систему цінностей і норм життя як певної особистості, так і окремих націй, народів, суспільств.

Відповідно до того, про яку предметну галузь іде мова, говорять про національний, народний, віковий, європейський, американський, азіатський, тоталітарний, монархічний, бюрократичний менталітет. Менталітет передбачає певний рівень засвоєння культури, а також почуття історичної і релігійної належності до чогось і до когось. Саме тому менталітет формується як складне поєднання таких компонентів, як етнос, культура, релігія, наука, мораль. Тобто завжди має інтегративний і цілісний характер та відбувається на рівні підсвідомості, і, як правило, не усвідомлюється людиною. Менталітет — це об'єктивна реальність, що існує як характерологія того чи іншого природно-соціального суб'єкта. Зважаючи на те, що носієм менталітету є певний суб'єкт (тобто людина, соціальна група, нація), виникає потреба у тлумаченні поняття «ментальність». Ментальність — це суб'єктивна форма об'єктивно існуючого менталітету, тобто, це не що інше, як менталітет із погляду соціально-історичної етико-культурної укоріненості в бутті. Ментальність являє собою надособистісний аспект духовності, певну парадигму духовності, її структуростворювальний компонент, що породжується відповідним культурно-історичним надбанням, досвідом життя попередніх поколінь. Ментальність формується залежно від традицій, культури, соціальних структур, середовища проживання людини, водночас і вона (ментальність), здійснює вплив на їхнє формування.

Відповідно до характеру та складу носія менталітету розрізняють ментальність: статеву (чоловічу і жіночу); вікову (дитячу, молодіжну, старечу тощо); професійну (військових, медиків, педагогів, інженерів та ін.); національну (українську, російську, японську, англійську, китайську тощо).

Ментальною рисою українства є гуманність, яка має різні форми вияву: щирість (душевність, сердечність, гостинність), милосердність, невойовничість (лагідність, миролюбність), демократичність (рівноправність жінки та чоловіка в родині, козацькі традиції виборності на керівні посади).

Озираючись на історичне минуле українського народу, можна побачити, що він ніколи не виявляв себе як загарбник, навіть у часи своїх великих перемог. Він постійно був змушений

оборонялись, виборювати свою державність та відповідати жорстокістю на жорстокість. Свідчення цьому - історичні події з часів Б.Хмельницького XVII ст. та поч. XX ст. – селянські повстання проти радянської влади та інші.

Розглядаючи український менталітет, варто звернутися до наукових досліджень А. Пономарьова, а саме до питання різновиду ментальності українства. Він вважає, що українському народові притаманні два типи ментальності: землеробський та козацький. У першому надається перевага жінки перед чоловіком, а у другому – навпаки, чоловіка перед жінкою.

Як бачимо, українська сім'я-родина являє собою поєднання матріархату з патріархатом. Цієї ж точки зору дотримується і Юрій Липа, він стверджує, що «духовність матріархату, хоч і змінена, залишилася в українській родині, де жінка має дуже велике значення. Він зазначає: «Не бачимо в приписуванні великої ролі матріархату в українській духовності ніякого пониження українців. Навпаки, можливо, що українська родина, яка сполучує в собі можливості для найбільшого розвитку не тільки мужського, але й жіночого первня є більш вартісна для культури, ніж чисто патріархальна, чи матріархальна родина [8, 195].

Сутність української ментальності вдало розкрив Ю. Канигін: «... зрозуміти до кінця народ України, «таємні причини» його руху, його душу і мрію можна, лише уявивши в ролі «етнічного центру» жінку-матір, дружину, Берегиню – генетичне і духовне джерело всього того, що називається «українством». Мова ведеться про особливе становище жінки як хранительки духовності» [4, 282].

Можна стверджувати про наявність демократизму у всьому устрої життя українського народу, що проявляється у волелюбності, рівноправності й демократизмові й походить ще за давніх часів Козаччини (виборність старшини, рішення ради, дисциплінованість у походах). Адже могутній освітній виховний потенціал належить українській козацькій педагогіці, яка впродовж віків формувала український менталітет. Щоб розкрити його сутність та особливості впливу на історичну свідомість українського народу, слід насамперед з'ясувати, що таке українське козацтво як культурно-історичний феномен.

Уперше термін «козак» зустрічаємо у Початковій монгольській хроніці (1240 р.). У перекладі з тюркських мов він означає «одинокий», «схильний до завоювання». Проблема появи

та формування козацької верстви й досі є дискусійною. Існують такі версії походження козацтва:

1) «татарська» – виводить козацький родовід з татарських поселень, що виникли на Київщині за часів Володимира Ольгерда та Вітовта, де шляхом злиття татарського елемента з місцевим населенням утворилася якісно нова верства – «козацтво»;

2) «автохтонна» – доводить, що козацтво як спільнота є прямим спадкоємцем громад Київської Русі, які за литовської доби не зникли, а лише трансформувалися, зберігши свій віковий устрій;

3) «захисна» – пояснює появу козацтва на південних рубежах необхідністю дати організовану відсіч татарській загрозі;

4) «соціальна» – факт виникнення козацтва пояснює як наслідок посилення економічного, політичного, національного та релігійного гніту, яке штовхало селянство до масових утеч на вільні землі та самоорганізацію в нових місцях проживання.

Окрім зазначених теорій, існують ще й інші. Проте жодна з них не може пояснити всю складність виникнення та формування козацтва.

Перші згадки датуються XIII ст., проте як нова соціальна верства суспільної ієрархії, воно формується водночас зі шляхтою і протягом XV-XVI ст. Фактично майже до кінця XVI ст. термін «козацтво фіксував не соціальний статус, а спосіб життя, рід занять.

На початку XVII ст. – козацтво як соціальна верства, різне за своїм складом:

1) реєстрове козацтво (міське) – заможні, привілейовані козаки (перебували на державній службі в Речі Посполитій);

2) запорозьке (низове) козацтво, яке проживало в пониззі Дніпра – Запорозька Січ (військово-політична організація);

3) нереєстрове козацтво – самовільне «покозачення, яке не мало визначеного статусу і вело козацький спосіб життя у прикордонних районах.

Тобто козацтво, як соціальна верства, виникло як нова еліта, як опозиція, як виклик існуючій системі, що небезпечно претендувала на роль лідера і владу [3, 129-132].

Запорозька Січ, яка мала свою територію, – це оригінальна форма державності: панувала формальна рівність між усіма козаками (право користування землею; участь у радах тощо);

існувала виборна система органів управління, контроль за діяльністю яких здійснювала козацька рада.

Для козацтва не існувало жодного авторитету: усіх своїх ватажків та отаманів вони сприймали через призму ustalених звичаїв та традицій. Невідповідність лідера козацьким нормам могла стати причиною не тільки усунення з посади, а навіть смертної кари. Згідно зі звичаєм, обряд обрання старшини передбачав, що кошовий отаман мусив двічі відмовлятися від булави і лише на третій – погодитися. Аби він не забував свого місця, не зневажав рядових козаків та пам'ятав, звідки він вийшов, старі січовики посипали йому голову піском або мазали багною. А кошовий мусив дякувати за ласку та довір'я і вклонитися на чотири сторони. Водночас, присягнувши отаману, козаки в усьому підкорялися йому й шанобливо ставилися до нього.

Крім власних органів державного управління, у Січі діяло власне козацьке право, яке було не писаним законом, а «стародавнім звичаєм, словесним правом і здоровим глуздом». Характерне для козацтва поєднання – духу свободи й духу релігії. Глибока релігійність, ревний захист православної віри – характерні ознаки життя. Вступ у Запорозжя починався з питання «У Бога віруєш?» Запорозька Січ сформувалася як романтична модель лицарства; велике значення мали «клейноди військові, які козаки захищали й цінували» [3, 136].

Таким чином, існують різні підходи до трактування козаччини:

- 1) як верства населення;
- 2) як своєрідна форма соціальної організації людей;
- 3) як військова організація;
- 4) як складова частина українського суспільства;
- 5) як певний соціальний статус;
- 6) як один із різновидів релігійної організації.

Про українське козацтво значна частина сучасної молоді має поверхове й недостатнє уявлення. Воно було не лише військовим, а й соціально-політичним, державним, педагогічним, культурно-історичним явищем. Сила, велич і могутність козацтва були надзвичайно вагомими, такими, що кожен українець прагнув стати козаком. Запорозьке козацтво – гордість української нації.

Іншими й визначальними рисами української ментальності є селянськість та індивідуалізм, що проявляється через

хазяйновитість (ощадливість, почуття власника, працелюбність), честолюбство (наполегливість, упертість, спрямованість), оптимізм (життєрадісність, веселість, гумористичність) та інтровертизм (філософічність душі, ліризм, самозаглиблення, пісенність). Сутність українського народу становить індивідуалізм з його приватновласницькою психологією.

Варто відзначити, що український менталітет у плінні різноманітних історичних подій зазнав суттєвих метаморфоз.

Найвищим щаблем української ментальності, проявом української шляхетності є інтелігентність, еліта народу. Відомий соціолог Ю. Левада подає таке тлумачення поняття інтелігенція: «Вона ...містить щось інше і більше, ніж «верства» або «соціальна група»; це водночас і соціальна функція, роль, причому уявлена як місія, оточена ореолом обов'язку та жертвовності. Це не просто група освічених людей, але якась спільність, яка бачить сенс свого існування в тому, щоб нести плоди освіченості (культури, освіти, політичної свідомості тощо) в народ і яка вподібнює це завдання священної (принаймні культурно-історичної) місії» [7, 156].

Якщо говорити про шляхетність, то її варто розглядати у двох напрямках: наявність у народу свого аристократичного прошарку, своєї владної еліти та ототожнення шляхетності з духовним аристократизмом, з природною інтелігентністю цілого народу. Як зазначає С.В. Лур'є: «Народна інтелігенція завжди в усі часи існувала у народі...» [5, 151].

На сьогодні український народ має нарешті єдину державність. Тому можна вважати його політично об'єднаним. Проте простежується недостатня з'єднаність духовно-психологічна, котра потребує значних зусиль зі сторони усього народу, аби досягти української довшершеної єдності. Тому необхідно, формуючи сучасну українську ментальність, спиратися на найкращі риси, ознаки, що збереглися та виплекалися українським народом упродовж довгих сторіч боротьби та зневірянь. І саме тоді українська нація буде здатною піднятися на високий рівень культури, науки, мистецтва та виробництва.

Розглядаючи українську ментальність, варто відзначити характерні риси та особливості, котрі виникли внаслідок таких чинників:

1. Двоїстість української ментальності як наслідок геополітичного розташування між Заходом і Сходом, а саме:

поєднання індивідуалізму (західна орієнтація) та чуттєвості й емоційності (східна орієнтація). Характерна двоїстість української ментальності виявляється і у великій амплітуді чуттєвого життя: від любові – до ненависті, від ейфорії – до розколу та непослідовності вчинків.

2. Домінування двох головних історичних пластів традиційно-побутової культури: землеробського та козацького.

3. Відсутність упродовж віків власної держави, що вплинуло на деформацію українського національного характеру (примирення з негативними явищами і подіями, відсутність здорових амбіцій, терплячість).

4. Роз'єднаність українських земель, перебування у складі інших держав (Росії, Польщі, Румунії, Австро-Угорської імперії), що вплинуло на культуру, традиції та побут українського народу, а також на формування такої риси сучасної української ментальності, як відсутність почуття національної єдності.

5. Денаціоналізація української еліти та її цілеспрямоване знищення.

6. Нашарування «радянської ментальності» [3, 617-618].

Як бачимо, вплив перелічених чинників на формування і склад української ментальності призвів до своєїрідної уповільненості, певного консерватизму, внаслідок чого, попри кризову ситуацію в країні, у середовищі народу не відбувається соціального вибуху. Це, у свою чергу, є серйозною перешкодою на шляху змін і реформ у державі, оскільки для прориву на якісно новий рівень суспільного життя потрібний поштовх до бажаної динаміки.

Світовий досвід реформування суспільства визначив головні правила успіху модернізації, в основу яких покладено гармонію й органічний резонанс «свого і чужого»:

1) інновації повинні органічно вплітатися в усталені віками національні традиції, продовжуючи і розвиваючи їх з певною історичною черговістю й темпом;

2) новітні ідеї повинні легко і свідомо безболісно сприйматися більшою верствою населення [3, 618].

Таким чином, можна узагальнити, що український менталітет проявляється на рівні стійких структур глибинного рівня індивідуальної та колективної свідомості й підсвідомості, окреслюється цілеспрямованістю, нахилами, орієнтирами людей і проявляється через національний характер, цінності, психологію

українського народу. Ментальність органічно поєднує те, що лежить в основі свідомого й підсвідомого, логічного та емоційного, тобто вона є потужним джерелом мислення, ідеології та віри, почуттів та емоцій. Саме вона надсилає окремій особі чи народу з глибин історії (підсвідомого) імпульси, які є малопомітними, проте дієвими й важливими факторами подальшого розвитку суспільства. Національна ментальність формується під впливом таких чинників: географічне середовище, політичні та соціальні інституції, культура і традиції. І як необхідна умова успішного реформування суспільства постає обов'язкове врахування характерних рис та особливостей національної ментальності, в іншому випадку – постає загроза відчуження народу від процесу соціальних перетворень.

Джерела та література

1. Бердяев Н. А. Судьба России : опыты по психологии войны и национальности / Н. А. Бердяев. – Мысль, 1990. – 205 с.
2. Бердяев Н. А. Філософія вільного духу / Н. А. Бердяев. – М. : Республіка, 1994. – 287 с.
3. Бойко О. Д. Історія України: посібник / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2003. – 656 с.
4. Канигін Ю. Шлях аріїв : Україна в духовній історії людства / Ю. Канигін. – К., 1997. – 355 с.
5. Левада Ю. А. Статті по соціології / Ю. А. Левада. – М., 1991. – 343 с.
6. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Нью-Йорк, 1953. – 274 с.
7. Нельга О. В. Теорія етносу : курс лекцій : навч. посіб. / О. В. Нельга. – К. : Тандем, 1997. – 366 с.
8. Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / В. Л. Омеляненко, А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2008. – 415 с.
9. Потєбня А. А. Мысль и язык / А. А. Потєбня. – К., 1993. – 182 с.
10. Сележан Й. Ю. Основи національного виховання : українознавство: історичний, філософсько-релігійнознавчий аспекти : хрестоматія / Й. Ю. Сележан. – Чернівці : Книги-XXI, 2006. – 305 с.

ЗМІСТ

Савчук П.О. ПОСТОЛОВСЬКИЙ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ – ЛЮДИНА, ОРГАНІЗАТОР, НАУКОВЕЦЬ.....	3
---	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жук О. М. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНЬ КРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1569-1648 РР.	13
--	----

Карімова К. В. ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ ГРУП НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В КІНЦІ ХVІІІ – СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	28
--	----

Іванова В.О. ГЕНЕРАЛ М.І. ДРАГОМИРОВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877 – 1878 РР.....	34
--	----

Проскурняк В.П. ОСИП МАКОВЕЙ ТА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.	51
---	----

Пальчевський Р.С. СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	63
---	----

Журавльова С.П. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.....	71
---	----

Дерман І. П. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ТІ – НА ПОЧАТКУ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	82
---	----

Давидюк Р.П. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАНІЯ ВОЛИНЦЯ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	91
---	----

Гуменюк О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1939-1941 РР.).....	102
Півоварчук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН 1939-1941 РР.....	108
Капіган Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЗАКАРПАТТІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	115
Киридон П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ НОМЕНКЛАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В 1945-1953 РОКАХ	128
Дубей В.І. ЗАСАДИ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ...	141
Киридон А.М. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ФОРМАТІ КРОС – ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	149
Петрук Л.П. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	167
Чорна Л.О. РІДНА ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ.....	176
Безкоровайна О.В. ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНА ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ.....	185
Карпухіна Т.О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД	207

Веремейчик Л. Ф.
ДУХОВНЕ СЛУЖІННЯ ТА КАПЕЛАНСТВО В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 232

Сойчук Р.
СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ 243

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.А.
ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРЕСОПНИЦІ..... 255

Семешук В. М.
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ
РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 266

Прищепя О.П.
УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ
МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА) 273

Галуха В.Л.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД..... 283

Жив'юк А.
ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-х РОКІВ
(НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У) 293

Михальчук Р. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ В ПІВДЕННІЙ
РІВНЕНЩИНІ (на прикладі Здолбунівського району)..... 304

Ларькіна Л.М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ СПРІЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ
НА ВОЛИНІ (1961–1966 рр.) 316

Доброчинська В. А., Шеретюк В.М.
СТОРИНКИ ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1967–1998 рр.)..... 322

Білявцева О.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНЦІВ
ПРАВОСЛАВНИМИ МОНАСТИРЯМИ РІВНЕНЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО
ГОРОДОЦЬКОГО ТА СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО
КОРЕЦЬКОГО ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ) 339

Жилюк С. І.
СТАНОВИЩЕ ІУДЕЙСЬКИХ ГРОМАД
НА ЖИТОМИРЩИНІ В РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ..... 346

Чура В.І.
НАСЛІДКИ КОМПАРТІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1988 РОЦІ..... 357

Демянюк І.В.
ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ НАРОДНОГО
РУХУ УКРАЇНИ НА РІВНЕНЩИНІ..... 368

**ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС**
Полнохович Ю. Ю.
«ЮВІЛЕЙНІ ЦЕРЕМОНІЇ» ЗА ДАНИМИ НАПИСІВ
МАЙЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ..... 385

Петрович І.
ІШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЧЕХІЇ..... 395

Якимчук О.О.
НАСТУП ДЕРЖАВИ НА МАЙНОВІ ІНТЕРЕСИ
КНЯЗІВ ЛЮБОМИРСЬКИХ У КОНТЕКСТІ
ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. 404

Шеретюк Р.М. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ УНІАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	415
Венгер Н. В. ЕТНІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ. ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: НА ПРИКЛАДІ МЕНОНІТСЬКОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	424
Троян С.С. НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХАХ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: АДМІРАЛ А. ФОН ТІРПІЦ І ПРОГРАМА БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ	444
Василюк А.В. СПІЛКИ У ПРАЗІ В 1890-1910 РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ МІЖЕТНІЧНОГО КЛІМАТУ	454
Бунечко С. М. АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ 1930-Х РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	464
Луцик Г. РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ).....	476
Субот О.А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ 1948 – 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО».....	497
Філіпчук І.В. РОЛЬ ЧАСОПИСУ «LITERARNI LISTY» У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.....	517
Віруцька С.В. БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ	521

Жулканич Н., Безега Т.
ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В РУМУНІЇ (80-90-і рр. ХХст.)..... 532

Санжаревський О.І.
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ З КРАЇНАМИ БАЛТІЇ
В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ..... 541

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Савчук П.О.
НАУКОВА ШКОЛА
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»..... 550

Грипич С.Н.
ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
ТА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ..... 561

Деміроглу Х.
ІСТОРИЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВОЛЗЬКИХ БУЛГАР..... 570

Синяк І.Л.
ФОРМУЛЯРИ ВИКОНАВЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО
В ДОБУ НОВОЇ СІЧІ..... 588

Постоловський Р.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ..... 599

Казначеева Л.М.
ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ..... 635

Троян П.С.
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ
НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ..... 644

Кузьменко Л.І. ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЙОГО СТОСУНКІВ З РОДИНОЮ	649
Шатрова М.Б. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ — 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	661
Багрій Т.М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1938 РР.) У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ.....	672
Підберезних І.Є. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	683
Хмельницький Б. І. СУСПІЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНІ ДОКУМЕНТИ ІЄРАРХІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	702
Заглинська Л.В. ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	710
Трачук Л. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В БІБЛІОГРАФІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ	719
Остапчук Ю.А. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КАТАЛОГІВ.....	733
Полянський О. БИТВИ ЗА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ: ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ДО ПРЯМОЇ УКРАЇНОФОБІЇ	744
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	770

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 21

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С. С. Троян*

Технічне редагування – *колектив філологів кафедри методики викладання культури української мови РДГУ*

Комп'ютерна верстка – *О. Ю. Третьяк, В. Б. Самсонюк*

Обкладинка – *Г. В. Волохов*

Фото – *В. Ю. Ричко*

Підписано до друку 10.06.2011 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 42,3.

Тираж 300. Зам. №105/1

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

Видавець О.Зень
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
пр.Кн.Романа, 9/24, м.Рівне, 33022
тел.: 0-362-24-45-09; 0-67-36-40-727
E-mail: olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
Друк: ПП І. О. Самборський
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028
тел.: 0-362-22-41-20